

Zuzana Motajová „Apuskánk” születésnapjai

A személyi kultusz a két háború közti Csehszlovákiában

AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ után létrejött államok szokásrendszere ugyan alapvetően a korábbi tradíciókon alapult, az államisághoz kapcsolódó ceremóniáknak azonban gyakran nem voltak előzményei. Előttörténet nélkülinek tekinthető az államfő személyének kultusza is, amelynek néhány vonása mégis emlékeztet a monarchiabeli uralkodókultuszra. Jelen munka a két világháború közötti Csehszlovák Köztársaság első elnökéhez, Tomáš Garrigue Masarykhoz kötődő kultuszok egy sajátos típusát, az államilag is ünnepelt születésnapokat tárgyalja. Írásom az ünnepségek kialakulását, lefolyását és jelentőségét vizsgálja, illetve azt, hogy miképp viszonyultak az ünnepségekhez a politikai pártok, az államapparátus, a közalkalmazottak, a felekezeti közösségek, az érdekszervezetek, a művészeti egyesületek, a települések, egyszóval a résztvevők. Munkám végső soron arra kíván rámutathatni, hogy az említett szereplők önkéntesen vettek részt a megemlékezéseken. A két szláv nemzet demokratikus államában a két világháború között az államfő születésnapját erőszakos propaganda és a nyilvánosság tudatos manipulációja nélkül ünnepelték. Kiemelendő, hogy Masarykot nem csak államfőként méltatták, hanem tudományos, pedagógiai és közéleti tevékenységét is elismerték.¹

Az első ünnepségek: Masaryk hetvenedik születésnapja

Masaryk 1850. március 7-én született, és szülei a naptárban arra a napra eső Tomáš nevet adták neki.² Elnökként 1918. december 21-én lépett az újonnan megalakult csehszlovák állam földjére, ám jóval korábban ismertté vált

¹ Masaryk pályájáról újabban lásd GAŠPARÍKOVÁ-HORÁKOVÁ, 1995., KLIMEK, 1996.

² Középső nevét az amerikai Charlotte Garrigue-gel kötött házassága után vette fel. (A szerk.)

elmélyült filozófiai műveivel, politikusi és tanári működésével, a zsidó kisebbség pártfogásával, szerkesztői tevékenységével, erkölcsi tanúságtételével. Ezzel az ismertséggel magyarázható, hogy már 1920-ban, alig másfél évvel az új köztársaság megalakulása után szerény körülmények között, iskolai és falusi előadások vagy városi ünnepélyek formájában megemlékeztek Masaryk születésének évfordulójáról.

A szlovák sajtó is sokat foglalkozott ezzel a témával. Amint azt 1920. március 7-én a *Slovák* című napilap írja: „*A nemzet ma ünnepel. Ünnepli a Csehszlovák Köztársaság megalapítójának és első emberének 70. születésnapját és ünnepli annak a születésnapját, aki megszabadított minket az ezeréves magyar rab-szolgaság béklyóiból. A rohanás kis időre megszűnik, a pártoskodók és a társadalomban az egymással szembekerülő rétegei körüli zsirovaj alábbhagy, és minden tisztességes szlovák, minden tisztességes cseh leveszi egy pillanatra a kalapját, hogy a csehszlovák állam első elnöke és fáradhatatlan munkása, a felszabadító Masaryk, a nagy hazafi előtt lerója tiszteletét.*”³ A *Robotnícke noviny* már 1920. január 20-án a következőket írta a közelgő eseményről: „*A készülődés izgalmai magukkal ragadják a pedagógusokat, akik írásos üdvözlőket küldik szeretett elnöküknek, melyet nem csak a tanítók és tanítónők, hanem még a diákok és diáklányok aláírnak. Azután a Slovenské Jaro iskolaujság szerkesztősége Modorban összegyűjti ezeket a köszöntőlapokat, majd Prágába küldi, ahol kiállítást rendeznek belőlük avégett, hogy a cseh közönség lássa a szlovák pedagógustársadalom, s a szlovák iskola öntudatra ébredését, és hogy errefelé a Csehszlovák Köztársaság minő támogatást élvez.*”⁴ Ezen a példán látjuk a szlovákok igyekezetét, hogy az elnök iránti tiszteletük kinyilvánításában ne maradjanak alul a csehekkel szemben, sőt, előzzék meg őket, ezáltal is erősítve partneri pozíciójukat a közös államban.

Az Oktatásügyi és Népművelési Minisztérium javaslatára 1920. március 7-én a köztársaság minden iskolájában megünnepelték a hetvenedik évfordulót. Kiadták az első jubileumi kiadványokat, és az első, karitatív célú gyűjtésre is sor került. A gyűjtést a *Národné združenie* (Nemzeti Szövetség) szervezte meg az amerikai csehek és szlovákok részvételével, és nagyjából 20 000 dollár – azaz 1 millió korona – gyűlt össze.

A pozsonyi polgárok művészeti programmal készültek, a városi tanács pedig gratuláló üdvözlőt küldte az elnöknek. Nagyszombatban (Trnava), Szereden (Sereď) az elnök születésnapjáról előadásokkal emlékeztek meg. A sajtó pedig közzétette Masaryk kijelentését, miszerint „*a családi ünnepségek*

³ N. N., 1920a. 1.

⁴ N. N., 1920b. 4.

hivatalossá váltak". Kultusz született, amely az elkövetkező években óriási méreteket öltött.

Az ünnep alkalmából a prágai Kereskedelmi és Iparkamara százezer koronát adományozott a Csehszlovák Nemzetközi Magánjogi Intézet (*Česko-slovenský ústav pre medzinárodné právo súkromné*) felállítására. Az évforduló előtti napokban, amikor a Nemzetgyűlés elfogadta az új alkotmányt, a két himnusz elhangzását követően a nemzetgyűlés tagjai így kiáltottak fel: „*Éljen Masaryk elnök!*”, akit az akkori és a mai demokratikus államok összetett választási rendszereihez képest szokatlanul, közfelkiáltással emeltek államfővé.

A hetvenötödik születésnap

Masaryk 75. születésnapja még ennél is nagyszabásúbb volt. A közönség ekkora, 1925-re már lelki értelemben is közelinek érezte az ő „*Apuskáját*”⁵ – így kezdték Masarykot nevezni bizalmasan, sőt családias hangnemben. Számos oka volt ennek a közeledésnek. Például az, hogy Masaryk a protokolláris alkalmakkor is képes volt bensőséges légkört teremteni, vagy hogy támogatta a betegeket és a szegényeket (a Süketnémákat Gondozó Egyesületet, az Absztinensek Társaságát, a Masaryk Ligát és a tüdőbajban szenvedő gyerekeket). Jó egészségu és szigorú életvezetésu ember képét alakította ki magáról. Számos fényképen lovon ülve, uniformisban, a légionáriusok fejedőjére emlékeztető sapkával a fején ábrázolták, amivel nemcsak a légionáriusokkal való közösségét fejezte ki, de olyan modern szemléletu embernek mutatkozott, aki törődik az egészséges életmóddal. Tehát ideállá vált, sőt morális mintát nyújtott, és gyakran támogatott olyan kezdeményezéseket, amelyek az állampolgárok mindennapjait is érintették.

Ellenben a politikai pártok véleménye az elnök működéséről már nem volt ilyen egyöntetű. A köztársaság első két évének eufóriájában az államfő elleni fellépéssel a pártok választóik elvesztését kockáztatták volna. Öt év múltán viszont más volt a helyzet. A legkritikusabbak a kommunisták és a Hlinka-féle Szlovák Néppárt képviselői közül kerültek ki. Ez utóbbi *Slovák* című lapjában 1925. március 1-én ugyanis „*Predzvest na Tomáša*” (Tamás előjele) címmel megjelent egy cikk, amely azt rótta fel Masaryknak, hogy – főképp az oktatás terén – hajlik az egyházaknak az államtól való elválasztására, és

⁵ A szlovák „*tatíček*” kifejezést nehéz pontosan visszaadni, e helyütt az „*apuska*” tűnik a legmegfelelőbbnek. (A szerk.)

hogy az elnök állítólag nem tanúsít kellő megértést a cseh és szlovák katolikusok igényeivel szemben. A válasz nem késett: a trencsénteplinci (Trenčianske Teplice) cukorgyárban az elnök születésnapja alkalmából rendezett összejövetelen a szónok, Ferdinand Piasecký szemrehányást tett a *Slovák* folyóirat szerkesztőségének. Szerinte a cikk – tévesen – úgy tünteti fel a helyzetet, mintha Szlovákia nagyobbik része nem szimpatizálna Masarykkal. A *Slovák* pár napra rá cikket közölt *Čuduje sa Čechovi (Csodálkozás a csehen)* címmel. Ebben iróniával emlegetik a *Cseh* című időszak kiadványt az elnök születésnapjára írt lojális bevezető miatt, és azt üzenik ellenlábasaiknak, hogy a *Slovák* nem sülyed le arra a szintre, hogy úgy rontson az elnökre, ahogyan nem sokkal korábban a cseh lapok támadták Andrej Hlinkát a hatvanadik születésnapján. A kommunisták 1925-ben még csak tüntetőleg megtagadták a részvételt az ünnepségeken, 1930-ban viszont már határozottan kinyilvánították Masarykkal szembeni ellenérzésüket.

Ám ezektől az ellenvéleményektől eltekintve az évfordulók valóságos tüntetések voltak az elnök mellett. 1925. március 7-én kezdték Pozsonyban kiadni a magyar nyelven szerkesztett *Judea* című zsidó folyóiratot. A lap legott iparkodott kifejezni háláját az államfő jóindulatáért: „...merthogy a zsidóságra még a dicsőség csúcsán is régi érzelmeivel tekint”.⁶ Megköszönték neki, hogy a Hilsner-ügyben⁷ védelmezte a zsidókat, egyúttal leköszölték a legnagyobb angliai zsidó napilap, a *The Day* címlapját, amely az elnök születésnapjáról megemlékező cikkéhez annak arcképét is csatolta.

Masarykot a művészeti egyesületek (például a Pozsonyi Szlovák Művészeti Egyesület) és különféle kulturális intézmények is köszöntötték, így a Szlovák Nemzeti Színház, amely az elnök születésnapjának tiszteletére mutatta be a *Rusalka a Dalibor* (Dalibor és a hableány) című előadását. A pozsonyi városi önkormányzat a *Sírotčí peníze* (Az árvák pénze) és a *Paní ministrová* (Miniszterasszony) című színműveket állította színpadra, és fellépett a Morva Tanítók Énekkara is. A szociáldemokraták munkásakadémiát szerveztek, ahol T. G. Masaryk, *jeho význam a životné dielo* (T. G. Masaryk jelentősége és életműve) címmel adtak elő. A postavállalat úgy döntött, hogy az elnököt arcképét ábrázoló bélyegek és jubileumi levelezőlapok kibocsátásával tiszteli meg, amiket március 7-én a főbb postahivatalokban piros ünnepi bélyegzővel pecsételnek le. A tömeges érdeklődést jól jellemzi, hogy meg kellett hosszabítani a nyitvatartást, és a postának a bélyegek utánnyomásáról kellett gondos-

⁶ N. N., 1925a. 5.

⁷ Leopold Hilsner a tiszaezlári esethez hasonló per vádlottja volt 1899-ben. (A szerk.)

kodnia. A bélyegzés még a hónap végéig folyt, sőt egyes helyeken még a rendőrségnek is fel kellett lépnie a sorban álló, türelmetlen tömeggel szemben.

A *Robotnícke noviny* emocionálisan meglehetősen túlfűtött írást közölt 1925. március 4-én: „Hogyan nyilvánítsuk ki leghőbb odaadásunkat annak, aki Európa élő jelképe? Ha a tavaszi nap mosolya kihúzná a földből a virágokat, a tavasz hírnökeit, mi ott lennénk, hogy virágokkal siessük feldíszíteni Apuskánkat.”⁸

A hadsereg is ünnepelt várágúkból leadott sortűzekkel, felvonulásokkal, a tisztek előadásaival és zenével. Azonban volt az ünneplésnek egy különös módja is: egy katonai váltó március 3-án kezdett el futni kelet irányból át az egész országon, és az elnök születésnapján érkezett Prágába. A pálya 1138 km hosszú volt, 65 óra 6 percig tartott, és 1900 futó, 85 lovas, 18 kerékpáros, 2 motorkerékpáros, 3 autó és 1 csónak vett részt rajta.

1925-ben már valóban minden egyes település kinyilvánította az elnök iránti tiszteletét. A pozsonyi polgármester felhívást tett közzé, amelyben arra kérte a lakosságot, hogy házaikat és üzleteiket az állami és városi lobogókkal díszítsék fel. Hasonló előkészületek folytak Nagyszombatban, Stomfán (Stupava), Lipótváron (Leopoldov) és Galgócon (Hlohovec) is.

A rádió Masaryk életéről szóló sorozatot sugárzott, amelyben szemléletesen rajzolták meg az elnök életének korábbi szakaszait éppúgy, mint aktuális részleteit. Például, hogy milyen könyvet olvas éppen az elnök, könyvtárában hány polcot foglalnak el a bölcséleti témájú, vagy a Szlovákiáról szóló könyvek,⁹ milyen az egészségi állapota, mit reggelizik, miről szoktak Alice lányával a feketekávé mellett beszélgetni, stb. A sorozat sikere azt bizonyítja, hogy a köztársaság polgárai nem csupán az államhatalom első képviselője iránt érdeklődtek, hanem a tisztséget betöltő ember iránt is.

A nyolcvanéves jubileum

Az 1930-as év a Csehszlovák Köztársaság történetébe Masaryk éveként vult be: hívei részéről tiszteletadás és hála, ellenfeleitől pedig ironikus megjegyzések. A Masaryk lemondásáról szóló szóbeszéd miatt a nyolcvanadik születésnapot rendkívüli pompával ünnepelték.¹⁰ Ezzel egy időben az alkot-

⁸ N. N., 1925b. 2–3.

⁹ N. N., 1925c. 2–3.

¹⁰ Egyes körökben komolyan felvetődött, hogy az elnök lemondását tervezi. Masaryk céllozgatásai Edvard Benešre mint lehetséges utódjára, az efféle feltevéseket csak megerősítették. Ám több érv szólt amellett, hogy az elnök ne mondjon le. A gazdasági válság

mány elfogadásának tizedik évfordulóját is ünnepelte a köztársaság. Az egyik évforduló a másik átélését erősítette, egyaránt az államiság megjelenítésének eszközévé váltak, arra nyújtottak alkalmat, hogy az állampolgárok a nemzeten és a köztársaságon keresztül lelják meg önazonosságukat. A szertartás felekezeti, politikailag vagy etnikailag különböző csoportokat fogott össze.

Az elnök születésének megünneplése kezdett egy széles körben természetesnek tartott szokássá válni. Bár nem volt hivatalos ünnepnappá nyilvánítva, a gyárak, hivatalok és bankok többsége mégis rövidített munkaidővel működött, a bányászok pedig ezen a napon csak munkaidejük felét dolgozták le, ám megkapták teljes bérüket. Újra előadóesteket és díszfelvonulásokat készítettek elő. Az iskolákban a pedagógusok már január elkezdték diákjaikat felkészíteni a márciusi műsorra.

A közép-szlovákiai Rovňany falu lakójának, Spišiak asszonynak a személyes emlékezéseiből hozok két verset, amiket még gyermekként tanult meg az iskolai ünnepségek alkalmával:

*„Bože živ nám nášho otca prezidenta Masaryka
aby sa pod (jeho) správou stala republika.
Daj mu zdravia, ducha, silu,
požehnaj ho v každej práci.
To mu v túto slávnú chvíľu
zo srdca prajú Slováci
k 80. rokom.“¹¹*

A másik a régebbi, *Apuskánk* című ének. Ennek alapján született meg a „*Masaryk apuska*” („*tatíček Masaryk*”) kifejezés.

*„Tatíčku starý náš,
šedivú hlavu máš,
dokiaľ si ty ešte s nami,
dotiaľ ešte dobre s nami.
Tatíčku starý náš,
dokiaľ žije tvoja hlava,
bude dobrá naša správa.
Tatíčku starý náš.“¹²*

egyrészt radikalizálta ellenlábasait (főként a kommunistákat), másrészt arra ösztönözte a *Várat*, hogy kihasználja a helyzetet az államfői funkció megerősítésére a még fiatal és könnyen sebezhető köztársaságban.

¹¹ „Isten, éltesd apánkat, Masaryk elnököt/hogy valósuljon meg a köztársaság az ő vezetése alatt./Adj neki egészséget, lelket, erőt,/ minden munkájában áldd meg őt./ Ezt e dícső pillanatban neki/Szívből kívánják a szlovákok/a 80. évre.” (Nyersfordítás)

Ekkoriban kezdtek el gyarapodni azon karitatív célú alapítványok, amelyek alapszabályában úgy szerepelt március 7-e, mint a nap, amelyen az alapítvány alaptőkéjének kamatait szétosztják nemes célokra.

Üdvözlő táviratokat az elnök nem csak a környező államok vezetőitől, hanem a hazai újságíró-szövetségektől, a gazdasági kamaráktól, valamint a képviselőháztól is kapott. Ez utóbbi viszont nem csak üdvözlését küldte: február 21-én második olvasatra a parlamentben elfogadta az úgynevezett *Lex Masaryk*ot, amely a következő mondattal ismerte el a Csehszlovák Köztársaság első elnökének érdemeit: „*T. G. Masaryk érdemeket szerzett az állam szolgálatában*”. A mondatot, a törvény szövegével, számával és meghozatalának időpontjával együtt, belevésték a képviselőházban felállított Masaryk-szobor talapzatába. E megtiszteltetésben államférfi a köztársaság fennállása alatt ebben az egy esetben részesült, a néppártiak által javasolt *Lex Štefánik*¹³ vagy a *Lex Rašín*¹⁴ a képviselőházban nem ment át. A Néppárt ezért is jutott arra, hogy az elnök születésnapját nem ünneplik nyilvánosan a böjti időszakra hivatkozva. A kommunisták amellettt döntöttek, hogy nem ünnepelnek, mert bár szerintük a csehszlovák burzsoáziának van oka erre, „*azonban semmilyen oka sincs rá az osztályöntudattal rendelkező munkásságnak, sem a dolgozó népnek, tehát azoknak, akiket kizsákmányol, elnyom és rabszolgasorsba taszít ez az ország [...] Március 7-e a kapitalista állanak a proletárforradalom és a Szovjetunió ellen fordítható erőinek a felmérése.*”¹⁵ A kommunisták álláspontja azért is meglepő, mert ugyanők nem voltak ilyen kritikusak a Szovjetunióban észlelhető személyi kultusszal szemben.

A *Lex Masaryk* lehetővé tette pusztá formáság, viszont az állam anyagi jellegű felajánlása már egyértelműen jelezte a Masarykba vetett bizalmat. A képviselők ugyanis a költségvetés elfogadása során megegyeztek arról, hogy egy bizonyos összeget az elnöknek tartanak fenn, amivel szabadon rendelkezhet. 1930-ban a Csehszlovák Köztársaság állami költségvetése kilenc és fél milliárd koronát tett ki, amiből húszmillió koronát utaltak át Masaryknak. A fellelhető

¹² „Idős Apuskánk,/Ősz a fejed/amíg még velünk vagy,/a jó minket el nem hagy./Idős Apuskánk,/Amíg fejed életben van [sic!]/Jó hírünk lesz./Idős apuskánk.” (Nyersfordítás)

¹³ Milan Rastislav Štefánik (1880–1919) Magyarországon született, szlovák származású franciaországi csillagász, első világháborús tábornok, a Masaryk elnökletével összeült Nemzeti Tanács alelnöke. Lásd jelen kötetben Peter Macho cikkét. (A szerk.).

¹⁴ Alois Rašín (1867–1923) cseh politikus és közgazdász, Csehszlovákia első pénzügyminisztere. 1923-ban egy anarchista merényletnek esett áldozatul. (A szerk.)

¹⁵ N. N., 1930a. 2.

információk alapján Masaryk az adomány nagy részét kutatóintézeteknek, a Masaryk Liga a Tüdőbajban Szenvedőkért nevű szervezetnek, valamint alkohellelles egyesületeknek juttatta. A rákkutató intézetek részére pedig két gramm rádiumot vásárolt három és fél millió koronáért. Az összeg egy másik részéből a Prágai Magyar Akadémia számára hozott létre alapot, mivel meg volt győződve arról, hogy ha a csehszlovákiai nemzetiségek jogait tiszteletben tartják, akkor e kisebbségek az állammal jó viszonyt ápolnak majd, és annak hű polgárai maradnak. E politika néhol visszhangra is talált: 1930-ban például a komáromi járás egyik színmagyar települése, Kamocsa is megünnepelte az elnök születésnapját, sőt, 1935-ben Palesztinában Masaryk kolónia alakult az elnök zsidó támogatói köréből, akik ilyen módon akarták őt megtisztelni.

1930-ban a tiszteletadásnak egy új, minden eddigénél szélesebb körre kiterjedő, mégis a lehetőségig individuális formája bukkan fel: az úgynevezett „*gratulációs ívek*”. Kicsi, ünnepélyesen díszített ládákban elhelyezett, vaskos kötegekké összeálló üres papírokról van szó, amelyeket a március eleji napok folyamán egy-egy település valamennyi lakója aláírhatott. Az íveket a kerületi elnökök vagy a járási elöljárók őrizték, és az újságok már február végén hírül adták, hogy hol és milyen hosszú időre lesznek majd a nyilvánosság számára hozzáférhetők.¹⁶ Ezek első oldalai természetesen a polgármesterek és más helyi előkelőségek köszöntéseinek és aláírásainak voltak fenntartva. Az elnök köszöntésének eme aktusa gyakorlati jelentőséggel is bírt: az elnöki kancelláriának, amelyet március elején előzőnlöttek a hazai és külföldi levelek, kevesebb gondja adódott a köszöntések osztályozásával és megválaszolásával. A csehszlovák államban ugyanis gyakorlattá vált az elnök születésnapjának megünneplése során, hogy a levelek és képeslapok mindegyikét elolvasták, elraktározták, és válaszoltak is rájuk. Masaryk munkatársainak a születésnap levelezés lefolytatása hónapokon át tartott.

A tisztelet kifejezésének széles körben elterjedt formája lett a közterületek Masarykról való elnevezése is. Folyamatosan nőtt a Masaryk utcák, terek és iskolák száma. A progresszív szervezeteket tömörítő *Osvetovj Sváz* (Nép-művelési Egyesület) a pozsonyi *Tehelné pole-n* (Téglamezőn) egy Masaryk- emlékmű felállításáról határozott. A beruházást Pozsony város önkormányzata és a Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt finanszírozta.¹⁷ A *Věstník ministerstva zemědělství*ben (A Földművelésügyi Minisztérium Közlönye) olvasható, hogy az elnök 80. születésnapja alkalmából az állami erdők és birtokok

¹⁶ N. N., 1930b. 5.

¹⁷ N. N., 1930b. 3.

egy részét átnevezték „Masarykova údolí a polesí”-re (Masaryk völgyek és erdők).¹⁸ Masarykról korábban Pöstyénben egy hidat, Pozsonyban pedig a 9. ágyús ezredet nevezték el, és megkezdték a Masaryk kultúrház építését is. Több városban neveztek el utcákat róla, és a nevét viselő iskolák száma is gyarapodott. A Csehszlovák Köztársaság Belügyminisztériumának Közlönyében az Utcaknak és köztereknek a köztársasági elnök nevével való illetése kapcsán ez olvasható: „Ama megbecsüléshez, mellyel a községek kifejezik a polgárok tiszteletét a köztársaság első elnökével szemben, ugyancsak hozzátartozik az utcák, terek, közparkok és városnegyedek elnevezése és megjelölése. Talán nincs is olyan cseh vagy szlovák város, kisváros, ahol az utcákat az 1920. április 14-én hozott 266. számú törvénycikk alapján nevezték el, amelynek helyneveiben ne lenne képviselve Masaryk, miként a korábbi időkből Komenský, Husz, Palacký és Havlíček¹⁹, kik a legtiszteltreméltóbbak közé tartoztak. Minden bizonnyal impozáns lista készülne, ha összeállítanánk a Masaryk utcák és terek teljes jegyzékét.”²⁰

A nyolcvanötödik évforduló

Az utolsó nagy ünnepségekre 1935-ben került sor, két évre rá Masaryk már haldoklott. A kormány kezdeményezésére emlékérmet adtak ki Otakar Španiel, ismert cseh művész kivitelezésében. A pénzügyminiszter által adományozott emléktárgy aranyból készült, a többi ezüsből és bronzból.²³ Az elnök a saját eredeti aranyérméjét a brünni Masaryk Egyetemnek ajánlotta fel avégett, hogy a rektori lánc részét képezhesse. Ezt vélhetőleg az alapító oklevél felolvasása helyébe szánta, amit eredendően személyesen kellett volna elvégeznie nyitóünnepségen, ezt azonban egészségi állapota végül megakadályozta.²⁴ Ülészett a kormány és a képviselőház, a városok terein katonai alakulatok vonultak fel díszmenetben. A Szlovák Nemzeti Színházban újra játszották Smetana klasszikus operáit, és az előadóesteken az elnök kedvenceinek egyikét, a „Teče, voda teče” (Folyik a víz, folyik) című dalt énekelték.

¹⁸ MAZANEC, 1930. 4.

¹⁹ Karel Havlíček (1821–1856) cseh költő és újságíró, az ausztroslavizmus ideológiájának egyik megalapozója. (A szerk.)

²⁰ N. N., 1930c. 51.

²³ N. N., 1935a. 3.

²⁴ N. N., 1935b. 3.

Pozsony város 1935. március 6-án tiszteletbeli polgárává avatta Masarykot. Számos előadást tartottak filozófiai nézeteiről, életútjáról, a Csehszlovák Köztársaság érdekében kifejtett tevékenységéről. A rádió az addigi leghosszabb megszakításatlan adását sugározta az elnökről, amelyre – amint arról magántitkárnője, Anna Gašparíkova-Horáková visszaemlékezéseiből tudunk – a következő szavakkal reagált: *„Oly mértékben neveli az embereket – gondoltam, amennyire tudatosítja az állam egységét. Jó volt.”*²⁵

Az elnök születésnapját gyakran a nemzetiségi egyesületek is megünnepezték. A Német Színjátszó Egyesület erre az alkalomra a Szlovák Nemzeti Színház épületében ünnepi előadást szervezett Goethe egyik színművéből 1935 márciusában, ahol az egyesület elnöke beszédében is kifejezte jókívánásait. Mint minden évben, a zsidó közösség most is lelkesen csatlakozott a köszöntőkhöz. A vegyes lakosságú régiókban, mint például Dél-Szlovákiában, ahol a gyakran volt feszült a hangulat, az ünnepségek alkalmával egyszerre összhang lett úrrá, és az egyes etnikai csoportokat, felekezeteket képviselő egyesületek együtt dolgoztak az ünnepi programon. Az együttműködés eredményességét például a Masaryk emlékmű felállítására szervezett sikeres gyűjtések bizonyítják. Štefánik személyéről szintén megemlékeztek, de szerényebben.²⁶ Masaryk mértéktartásával, illetve előítéletektől mentes mérlegelésével még a háború előtt biztosította magának népszerűségét a kisebbségek között, ami elnöksége ideje alatt végig megmaradt.²⁷

Masaryk nyolcvanötödik születésnapja vonzotta a legnagyobb ünneplő tömeget, és ekkora kiforrott, szokássá vált forgatókönyv szerint zajlott. Ám ekkor már – orvosai tanácsára – az elnök nem jelent meg a várban, de a köszöntő küldöttséget fogadta a Lány-i kastélyban. Rendszeres sétáival szinte felhagyott, az év elejére kimerült és beteg lett. Élete végéhez közeledett, ami nem maradt titokban az elnökhöz sok esetben érzelmileg is kötődő állam-polgárok előtt.

Egy Antonín Jožának emlékiratából vett idézettel megvilágíthatjuk Masaryk jelentőségét: *„Mikor a berlini lap 1926 újévben Európa ismert alakjainak azt a kérdést tett fel, hogy ki lehetne az Európai Unió elnöke, ha majd létrejön, még Bernard Shawtól is, másokhoz hasonlóan, magától értetődően jött a válasz: »Természetes, hogy Masaryk! Senki más!«.”* Azaz Masaryk nemcsak tudósként, de államférfiként is világhírnévnek örvendett.²⁸ 1937-ben meghalt Masaryk. A végső

²⁵ GAŠPARÍKOVÁ-HORÁKOVÁ, 1995. 241.

²⁶ MANNOVÁ, 2000. 59.

²⁷ Lásd MANNOVÁ, 1999. 195., MACHO, é. n., KODAJOVÁ, 2000. 89–108.

²⁸ JOŽA, 1948. 81.

búcsú a köztársaság újabb fontos rituáléjává, közös élményévé alakult. Emberek hosszú sora kígyózott a tereken, az emlékművekhez virágokat hordtak, néhányan gyászruhát vettek. Sokan az ország távoli részeiből érkeztek, és gyakran órákat vártak azért, hogy leróhassák kegyeletüket.

Összegzés

A Masaryk-ünnepségnek mindvégig jellemzője maradt a tömegesség, a belső motiváltság, és folyton növekedett az intenzitása. Masaryk az állampolgárok számára morális tekintély volt, ismert volt előttük világnézete, életfilozófiája. Sokszor túlzó érzelmességgel hangsúlyozták a „humanitás-demokráciáról” szóló elveit, vagy az igazság iránti elkötelezettségét. A spontán ünnepléseket és a tartós népszerűséget inkább tekinthetjük kivételnek a két háború közti közép-európai térségben, mintsem szabálynak. Masaryk nem egy „bábu” volt az állami propaganda kezében, hanem egy demokratikus országban az államért tett szolgálataiért tisztelt ember. Maga az elnök az ünnepléseknek valamiféle gyakorlati hasznát is tulajdonította. Úgy vélte ugyanis, hogy az évfordulók az államiság megerősítését segítik azáltal, hogy növelik a polgároknak a nemzettel és a köztársasággal való azonosulásának súlyát.

A Masaryk-ünnepségek bizonyos tekintetben még Ferenc József uralkodói jubileumainak szellemében folytak, amennyiben a megemlékezés az államfő születéséről a fennálló politikai berendezkedés legitimitását volt hivatott reprezentálni. Ezt viszont immár kiegészítette a spontaneitás, a tömegjelleg és a nemcsak az ünnepelt rangjára és tetteire, hanem egyenesen a személyére irányuló tisztelet. Masaryk utóda, Edvard Beneš, arra törekedett, hogy az elnöki ünnepségek tizenöt éves hagyománya folytatódjon, és éppen e törekvés eredménytelensége bizonyítja, hogy a siker a hivatal helyett az elnök személyétől függött.

Fordította: Zilizi Zoltán

Tomáš Garrigue Masaryk, ktorý sa 14. decembra 1918 stal prvým prezidentom prvého spoločného štátu Čechov a Slovákov, sa do histórie nezapísal iba ako politik, filozof a spisovateľ. Jeho život sa vo veku 68 rokov v mnohom zmenil – ako prezident prijímal gratulácie štátnikov i prostých občanov pri každých narodeninách, jeho okrúhle výročia však zmobilizovali takmer všetky zložky spoločnosti a tie z vlastnej vôle a spontánne oslavovali muža, ktorého považovali za osloboditeľa a zakladateľa republiky. Na prejavoch priazne a uznania hlave štátu by nebolo nič zvláštne, keby neprebiehali v tak veľkom rozsahu a v takej rozmanitosti, pričom je pravdivé tvrdenie, že neboli umelo vyvolané ani štátnou propagandou, ani násilím a nátlakom. Masaryk zažil štyri veľké okrúhle jubileá na poste prezidenta – v rokoch 1920, 1925, 1930 a 1935. V tomto roku odstúpil zo zdravotných dôvodov zo svojej funkcie (a v roku 1937 zomrel). Podstatnou zložkou spomínaných osláv boli opakované slávnostné uvádzania opier, divadelných hier, koncertov a oslavných sprievodov po uliciach miest a dedín, rovnako i zakladanie dobročinných spolkov a organizácií a pomenúvanie verejným priestranstiev „Masarykovými“. To, že prejavy hrdošti na neho mali aj iný význam než čisto oslavný si uvedomoval i sám oslávenec. Pomocou týchto rituálov si totiž občania novovzniknutého štátneho útvaru znovu vytvárali vlastnú tradíciu, uvedomovali si príslušnosť k štátu, svoju hrdošť na to, že v ňom žijú a v neposlednom rade i prehodnocovali a obmieňali pôvodný panteón hrdinov z dôb rakúsko-uhorskej monarchie. Do popredia sa začali dostávať dovtedy potláčané či málo známe činy národných hrdinov, vlastencov, buditeľov. Česi a Slováci pritom nevyhnutne nemuseli klásť na piedestál rovnaké osobnosti či v rovnakom poradí. Masaryk bol však postavou dobre známou i na Slovensku a veľká časť Slovákov ho vnímala rovnako pozitívne ako Česi. Bol pre nich prezidentom – osloboditeľom a tiež morálnym vzorom, človekom s pevnými zásadami a reálnymi zásluhami o vznik prvej Československej republiky. Bol človekom, ktorý sa zo skromných pomerov dokázal vlastnou prácou vyvyšnúť až na pozíciu prvého muža v štáte. Jeho popularita bola teda prirodzene veľká. Oslavy Masarykových narodenín boli masové, ich obľúbenosť rokmi rástla a napriek zdaniu, že pripomínali vykonštruované slávnosti diktátorských režimov okolitých štátov Európy, až do konca ostali spontánnym prejavom vôle občanov demokratického štátu.

Felhasznált irodalom és rövidítések

GAŠPARÍKOVÁ-HORÁKOVÁ

1995 GAŠPARÍKOVÁ-HORÁKOVÁ, Anna: *U Masarykovcov*. Bratislava, AEP, 1995.

JOŽA

1948 JOŽA, Antonín: *Prvému prezidentu ČSR osvoboditeli T. G. Masarykovi in memoriam*. Brno, Pokrok, 1948.

KLIMEK

1996 KLIMEK, Antonín: *Boj o Hrad*. I., II. kötet. Praha, Panevropa, 1996.

KODAJOVÁ

2000 KODAJOVÁ, Daniela: Oslavy významných osobností národotvorného procesu v slovenskej publicistike. In: *Historické a kultúrne zdroje slovensko-poľských vzťahov*. Red.: Jozef HVIŠČ. Bratislava, LUTEMA, 2000. 89–108.

MACHO

é. n. MACHO, Peter: *Národný hrdina v 19. a 20. storočí. Pokus o typológiu a štruktúru osobnosti*. Kézirat, é. n.

MANNOVÁ

1999 MANNOVÁ, Elena: Dobročinné spolky a konštruovanie kolektívnych identít. In: *Kolektívne identity v strednej Európe v období moderny*. Zost.: CSÁKY, Moritz–MANNOVÁ, Elena. Bratislava, AEP, 1999.

2000 MANNOVÁ, Elena: „Ale teraz je dobrý Slovák“. Vplyv novej štátnej hranice na sociálne vzťahy v Lučenci a Komárne 1918–1938. In: *Historik v čase a priestore. Laudatio Ľubomírovi Liptákovi*. Zost.: KAMENEC, Ivan–MANNOVÁ, Elena–KOWALSKÁ, Eva. Bratislava, Veda vydavateľstvo SAV–Historický ústav SAV, 2000. 53–62.

MAZANEC

1930 MAZANEC, Jan: *Věstník ministerstva zemědělství*. Ministerstvo zemědělství, Praha, 1930.

N. N.

1920a N. N.: Narodeniny pána prezidenta. In: *Slovák*, 2. (1920. március 7.) č. 41. 1.

N. N.

1920b N. N.: K 70. narodeninám nášho prezidenta. In: *Robotnícke noviny*, 17. (1920. január 20.) č. 9. 4.

N. N.

1925a N. N.: Židia a prezident Masaryk. In: *Slovák*, 7. (1925. március 12.) č. 58. 5.

- N. N.
1925b N. N.: Syn robotníka. In: *Robotnícke noviny*, 22. (1925. március 4.) č. 51. 2-3.
- N. N.
1925c N. N.: O knihovni pána prezidenta. In: *Robotnícke noviny*, 22. (1925. március 1.) č. 49. 2-3.
- N. N.
1930a N. N.: 7. marec má byť prehliadkou síl pre fašistickú diktatúru. In: *Pravda*, 11. (1930.3.2) č. 10. 2.
- N. N.
1930a N. N.: Sviatok prezidenta republiky. In: *Slovák*, 12. (1930. március 5.) č. 53. 5.
- N. N.
1930b N. N.: K pripravám osláv narodenín prezidenta T. G. Masaryka. In: *Robotnícke noviny*, 27. (1930. február 9.) č. 33. 3.
- N. N.
1930c N. N.: *Věstník ministerstva vnitra republiky československé presidentu T. G. Masarykovi k osmdesátým narozeninám 7.března 1930*. Praha, 1930.
- N. N.
1935a N. N.: Pán prezident zdravý. In: *Slovák*, 17. (1935. február 15.) č. 38. 3.
- N. N.
1935b N. N.: T. G. Masaryk a Masarykova univerzita. In: *Robotnícke noviny*, 32. (1935. március 20.) č. 67. 3.